

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒ 20-ԱՄՅԱԿԻՆ

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2016

ՀՏԴ 340:06
ԳՄՊ 67.4
Ե 813

Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ.Ս. Ղազինյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Կ.Ա. Գևորգյան

Խմբագրակազմ՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս.Ա. Դիլբանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ.Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ս.Գ. Մեղրյան

Ե 540 ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու/ ԵՊՀ; Գլխ. խմբ.՝
Գ.Ս. Ղազինյան.– Եր.: ԵՊՀ, 2016, – 416 էջ:

Ժողովածուն ամփոփում է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում 2015թ. դեկտեմբերի 8-ին տեղի ունեցած գիտաժողովի նյութերը՝ նվիրված ՀՀ սահմանադրությունը ընդունելու 20-ամյակին:

Այն ընդգրկում է իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերի վերաբերյալ գիտական աշխատանքներ, որոնք աչքի են ընկնում բարձրացված հարցերի արդիանակությամբ, տեսական խոր վերլուծություններով և գործնական նշանակությամբ: Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել ինչպես ճանաչված գիտնականների, այնպես էլ երիտասարդ դասախոսների ու ասպիրանտների աշխատանքները: Կարող է օգտակար լինել իրավաբան տեսաբաններին, իրավաստեղծ և իրավակիրառ մարմինների ներկայացուցիչներին, իրավունքի տարբեր հարցերով հետաքրքրվողներին:

ՀՏԴ 340:06
ԳՄՊ 67.4

ISBN 978-5-8084-2083-0

© ԵՊՀ հրատ., 2016
© Հեղ. խումբ, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԸ ԵՎ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ..... 6

ՎԻԿՏՈՐԻԱ ՕՉԱՆՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՍՅՈՒՆ 18

TARON SIMONYAN

LEGAL DYNAMICS IN SOCIAL SYSTEMS OUT OF EQUILIBRIUM: THE
PROBLEM OF RANDOM INTERVENTIONS..... 33

ՀԱՅԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ..... 43

ԱՐԹՈՒՐ ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ, ՆԱՐԻՆԵ ԴԱՎԹՅԱՆ

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԱՆՓՈՓՈՒԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՄԿՋՐՈՒՆՔԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԱՐԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ (ՊԱՏՄԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)..... 53

ԳԵՎՈՐԳ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԵԱՏՄ-Ի ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ
ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 68

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՅԱՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱՊՆԴՄԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ 89

ՎԱՐԴԱՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 110

ՍԱՄՎԵԼ ՍՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԹՈՒՅԼՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԼԻՑԵՆԶԱՎՈՐՈՒՄԸ, ՈՐՊԵՍ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՄԵԹՈՂՆԵՐ 124

ԱՐՄԵՆ ՀԱՅԿՑԱՆՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ 135

ԳՐԻԳՈՐ ԲԵՔՄԵՉՑԱՆ

ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՌՈՂԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԴԵԼԻԿՏԱՅԻՆ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 148

ՎԱՀԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՎԵՐՔԱՆՆԻՉ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀՍՍԱԿԵՑՈՒՄԸ ԵՎ ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԻ
ՕԲՅԵԿՏԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ .. 167

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳՈՎ ԲՈՂՈՔԱՐԿՎԱԾ ՄԻՋԱՆԿՅԱԼ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՎԵՐԱՅՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 186

ԳԵՎՈՐԳ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՊԱՅՄԱՆԻ ԽԱԽՏՈՒՄՈՎ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԼՈՒԾՄԱՄԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ
ԽՆԴԻՒ ԾՈՒՐՋ 202

ՕԼԻՄՊԻԱ ԳԵՂԱՍՅԱՆ

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՃԻՌՆԵՐՈՒՄ 213

ՎԱՐԴՈՒՇ ԵՍԱՅԱՆ

ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 233

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽԱՉԻԿՅԱՆ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ 245

ԱՆՆԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐՏԱՑՈԼՈՒՄԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 267

ՍԵՐԳԵՅ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ՊԱՏԺԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՆ ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ 282

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱԶԻՆՅԱՆ

ՎԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻՈՆ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻՆ
ԱՆԴԱՄԱԿՑԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 295

КНАРИК ВАРДАНЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАЩИТЫ
БЕЖЕНЦЕВ И УБЕЖИЩА В ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ РА 309

ԴԱՎԻԹ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԸ
ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ԿԱՐԳՆ ԸՍՏ ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՆԱԽԱԴԵՊԱՑԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ 330

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՆՈՐ
ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՈՎ ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԲՆՈՒԹՍԱԳԻՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 338

ՍԵՐԳԵՅ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ԱՆՁԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԱՐՑԵՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆՈՒՄ ԽՈՒՁԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՏԱՐԵԼԻՄ 338

ԱՐԹՈՒՐ ՉԱԽՈՅԱՆ, ԱՐՄԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՃԱՆԱԶՄԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԵՎ ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ..... 399

ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Վարդուշ Եսայան

*ԵՂՁ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասիստենտ,
խրավարանական գիտությունների թեկնածու*

Քաղաքացիական դատավարությունում պատմականորեն գոյություն են ունեցել դատավարության անցկացման երկու հիմնական ձևեր՝ քննչական (հիմնված քննչական դատավարական սկզբունքի վրա) և մրցակցային (հիմնված դատավարական մրցակցության սկզբունքի վրա):¹

Քննչական (ինկվիզիցիոն) դատավարությունում կողմերի և դատարանի դերերը բաշխված են եղել մրցակցային դատավարությանը տրամազծորեն հակառակ: Դատարանն այստեղ ակտիվ էր գործի քննության ժամանակ, կողմերը՝ հարաբերականորեն պասիվ: Այլ կերպ ասած՝ քննչական դատավարությունում, ինչպիսին էր նաև խորհրդային դատավարությունը, դատարանը պետք է գործով ապացույցներ հավաքեր: Այս առումով, կարծում ենք, խոսել դատարանի օբյեկտիվության մասին՝ դժվար էր:

Դատարանի ակտիվությունը առավել ցայտուն էր դրսևորվում ապացույցների հետազոտման ժամանակ: Կողմերը և նրանց ներկայացուցիչները հարցեր էին տալիս քննվող անձին ոչ թե անմիջականորեն, այլ դատարանի միջոցով:

1864թ դատական բարեփոխումներով և քաղաքացիական դատավարության Կանոնագրքի ընդունմամբ դատավարական ուսմունքում զգալի հետաքրքրություն առաջացավ մրցակցային դատավարության հիմնախնդիրների նկատմամբ: Այն խորը ուսումնասիրվել և վերլուծության է ենթարկվել Ա.Խ. Գոլստենի, Ե.Վ. Վասկովսկու, Ե.Ա. Նեֆեդևի, Տ.Ս. Յաբլոչկովի և մի շարք այլ դատավարագետ-

¹ St' u Коршунов Н.М., Мареев Ю.Л. Гражданский процесс. Учебник. 2-е изд, М., 2007, էջ 43:

ների աշխատություններում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ բոլորի կարծիքը միասնական է այն հարցում, որ մինչ բարեփոխումները դատավարությունը Ռուսաստանում քննչական էր, և որ միայն դատական բարեփոխումները հանգեցրեցին դատավարությունում մրցակցության ի հայտ գալուն: Բացի այդ, մրցակցությունը քաղաքացիական դատավարությունում դիտարկվում էր ոչ միայն որպես սկզբունք, այլև որպես գործի փաստացի հանգամանքները հետազոտող մեխանիզմ (մեթոդների համակցություն): Մրցակցային դատավարության հետազոտությունները իրականացվում էին ամբողջությամբ քննչական դատավարության հետ համեմատության սահմաններում, իսկ դատավարությունը «քննչականի» և «մրցակցայինի» բաժանումը կատարվում էր՝ հաշվի առնելով դատավարության նյութական կողմի ղեկավարման հարցում դատարանի ունեցած դերը (փաստական նյութերի հավաքում, գործով ապացույցների փնտրտուք և այլն): Թվարկված հեղինակների մեծ մասը մրցակցությունը դիտարկում էր ոչ միայն կողմերի գործունեության դիրքերից, այլև դատավարությունում դատարանի դերի և գործառույթների տեսանկյունից:¹

Արտասահմանյան քաղաքացիական դատավարական գրականությունում 19-20-րդ դարերում մրցակցության սկզբունքը ստացավ իրեն ըստ էության բնութագրող «դատավիճող կողմերի անձնական ինքնավարություն» անվանումը²:

Մրցակցության սկզբունքի հայեցակարգը մանրամասն մշակվել է Ա.Խ. Գոլստենի կողմից, ով մրցակցության սկզբունքը սահմանում էր որպես սկիզբ, որի ուժով կողմերի դիմումից է կախված, թե դատարանը ինչպես կգործի: Այսինքն՝ դատավիճող կողմերը հանդիսանում են դատավարության լիիրավ «տերը», իսկ դատարանը օբ-

¹ См. у Шишкин С.А. Состязательность в гражданском и арбитражном судопроизводстве. М.: Городец, 1997, էջ 75:

² См. у Васильковский Е.В. Учебник гражданского процесса. Краснодар, 2003, էջ 138-139:

յեկտիվ դիրք է գրավում¹:

Մինչխորհրդային շրջանում մրցակցության սկզբունքի մասին մոտեցումները իրարամերժ էին, շատ դեպքերում՝ նաև հակասական: Այսպես օրինակ՝ Մ. Բերնարդը, մերժելով դատավարությունում «մաքուր մրցակցությունը», նշում էր, որ դատավորն այդ դեպքում դառնում է անտարբեր ձևամոլ, որին արդարադատությունը որպես դատական որոշման տարր քիչ է հետաքրքրում:² Իսկ ըստ Ս. Պլևակոյի՝ մրցակցության անհիմն լինելը արտահայտվում էր նրանում, որ դատավարությունը կարող էր շահել առավել փորձառու և ճարպիկ կողմը, որը և համարվում էր Ռուսական արդարադատության ցավոտ տեղերից մեկը:³

Մրցակցության սկզբունքը առավել խորը վերլուծության ենթարկվեց խորհրդային շրջանի դատավարագետներ Մ. Ավդյուկովի, Մ. Կուրիլևի, Վ. Տարանենկոյի, Մ. Տրեուշնիկովի և այլոց կողմից:

Մ. Ավդյուկովը և Ա. Կլեյմանը գտնում էին, որ դատավարության մրցակցության սկզբունքը օբյեկտիվ ճշմարտությունը պարզելու հիմնական խոչընդոտն է, և այս սկզբունքի համաձայն՝ դատարանը որոշման հիմքում կարող է դնել միայն այն փաստերը, որոնք նշում են կողմերը, կամ կարող է օգտագործել միայն այն ապացույցները, որոնք ներկայացրել են կողմերը և այլն: Այսպիսի կարգը դատավարությունում հաղթանակ կարող է ապահովել ոչ թե նրան, ով ճիշտ է, այլ նրան, ով օգնության համար հնարավորություն ունի վճարելու այն փաստաբանին, ով ավելի ճարպիկ է և կարողացել է օգտվել մյուս կողմի վրիպումներից:⁴

¹ Տե՛ս Гольстмен А.Х. Состязательное начало гражданского процесса в теории и русском законодательстве, Юридические исследования и статьи, СПб, 1884, էջ 404:

² Տե՛ս Бернارد М. Предполагаемые изменения в процессуальном законодательстве // Судебная газета 1980, N 19, էջ 4:

³ Տե՛ս Плевако С.А. Одно из больных мест нашего правосудия // Юрист, 1904, N 6, էջ 225-226:

⁴ Տե՛ս Авдюков М.Г., Клейнман А.Ф., Треушников М.К. Основные черты буржуазного гражданского процессуального права. М., 1978, էջ 18-20:

Քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքի նման մեկնաբանումների դեմ հանդես է եկել բուլղար դատավարազետ Ժ. Ստալեր: Ըստ նրա «անկողմնակալությունը» ըստ էության կողմնակալություն է, որը դրսևորվում է անգործության տեսքով: Դատական անկողմնակալության ճշմարտացի բովանդակության և ճշմարտության բացահայտման միջև գոյություն չունի ոչ մի իրավական անհամատեղելիություն:¹

Դատավարությունում դատարանի ունեցած ակտիվ դերը պաշտպանում էին նաև դատավարազետներ Վ. Տիխինյան և Վ. Տիխինովիչը: Ըստ վերջիններիս յուրաքանչյուր կողմ պետք է ապացուցի այն հանգամանքը, որը նա վկայակոչում է որպես իր պահանջների կամ առարկությունների հիմք: Սակայն, ըստ նրանց, եթե կողմերի ներկայացրած ապացույցները բավարար չեն, դատարանը կողմերին և այլ անձանց պետք է առաջարկի ներկայացնելու լրացուցիչ ապացույցներ, դրանք ստանալու համար անի հարցումներ, հիմնարկներից, կազմակերպություններից կամ քաղաքացիներից անձամբ պահանջի ապացույցներ:²

Այսպիսով, եթե ամփոփենք վերը հիշատակված դատավարազետների մոտեցումները մրցակցության սկզբունքի հասկացության և էության մասին, ապա կարող ենք ասել, որ մրցակցության սկզբունքը ըստ էության հանդիսանում է դատավարության սուբյեկտների և, առաջին հերթին, կողմերի հետ դատարանի համագործակցության արտահայտություն՝ նպատակ ունենալով առավել ամբողջական պարզելու գործի փաստական հանգամանքները և ապահովել իրավունքների արագ և գործուն պաշտպանությունը:

Այնուամենայնիվ, քաղաքացիական դատավարության իրավունքում մրցակցության սկզբունքի առկայությունը գիտության մեջ երկար ժամանակ մնում էր վիճահարույց:

¹ Ст'е и Сталев Ж. Судейское беспристрастие и состязательное начало // Правовая мысль. 1968, N 6, էջ 17:

² Ст'е и Тихиня В.Г., Тихонович В.В. Рассмотрение в суде гражданских дел. Минск, 1982, էջ 28-29:

Քննարկվող սկզբունքի վերաբերյալ ժամանակակից տարբեր դիրքորոշումներից առանձնահատուկ քննարկման է արժանի Վ.Սեմյոնովի մոտեցումը: Նա քաղաքացիական դատավարությունում բացառում է մրցակցային սկզբունքի ինքնուրույն գոյության առկայությունը՝ դրա հետ մեկտեղ հիմնավորելով մրցակցային ձևի պայմաններում՝ դատավարությունում կողմերի դատավարական իրավահավասարության սկզբունքը: Նա մրցակցությանը՝ որպես դատավարությունում նյութական կողմի շարժիչ ուժի, դեր չի հատկացնում, և շեշտը մրցակցությունից տեղաշարժ է արվում դեպի մրցակցային ձևի: Ըստ Վ.Սեմյոնովի՝ մրցակցությունը քննարկվում է ոչ թե նրա էության առումով, այլ ձևական իմաստով, որի հիմքում ընկած է կողմերի դատավարական իրավահավասարությունը:

Ժամանակակից դատավարական տեսությունը մրցակցությունը դիտարկում է որպես քաղաքացիական դատավարության իրավունքի հիմնարար սկզբունք:

Ժամանակակից դատավարագետները մրցակցության սկզբունքի հիմնական հատկանիշ են համարում այն, որ դատարանը ակտիվ դեր է խաղում կողմերի մրցակցության իրականացման համար, որոնք իրենց տեսակետը պաշտպանելու համար ունեն հավասար հնարավորություններ¹:

ՀՀ դատավարական համակարգի բարեփոխումների գլխավոր նպատակը, ինչպես գիտենք, քաղաքացիների և տնտեսվարող սուբյեկտների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի երաշխավորված ու արդյունավետ պաշտպանությունն է: Իսկ ՀՀ գործող Սահմանադրությունը կարևորագույն դեր է հատկացնում իրավունքների դատական պաշտպանությանը (հոդվ. 18): Դատական պաշտպանության կառուցակարգի տարրերից մեկը, ինչպես հայտնի է, քաղաքացիական գործի (վեճի) փաստական հանգամանքների հետազոտումն ու հաստատումն է, որն իր հերթին ժամանակակից դատավարության մեջ իրականացվում է նյութաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների՝ դատավարության կողմերի մրցակ-

¹ См. у Арбитражный процесс. Под. ред. М.К. Треушникова. М., 1993, էջ 37:

ցության պայմաններում:¹

Համաձայնելով հայ դատավարագետ Ռ.Գ. Պետրոսյանի կարծիքին՝ գտնում ենք, որ քանի որ քաղաքացիական իրավունքը ներկայումս դարձել է մասնավոր իրավունք՝ կորցնելով իր նախկին «հանրային» բնույթը, դատավարության կողմերի մրցակցությունն արդեն պետք է իրականացվի ոչ թե դատարանի, այլ դատավարության կողմ համդիսացող նյութաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների ակտիվ գործունեությամբ: Մա է այն հիմնական պատճառը, որ ժամանակակից դատավարագիտությունը, դատավարության օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան քաղաքացիական դատավարությունում առաջնահերթ առանցքային նշանակություն են տալիս կողմերի մրցակցությանը, որն այսօր քննարկվում և սահմանվում է ոչ միայն որպես դատավարության «շարքային» սկզբունք, այլև որպես դատական պաշպանության ինքնուրույն սկզբունք՝ կառուցակարգ, սկզբունք-մեթոդ, դատավարությունը կազմակերպելու և անցկացնելու մեթոդների համակցություն, որը գործում է քաղաքացիական դատավարության բոլոր փուլերում, բոլոր ինստիտուտներում, և ըստ որի դատարանը մրցակցող (հակամարտող) կողմերի միջև տեղի ունեցող մրցակցային գործընթացում հանդես է գալիս սուկ չեզոք և անկողմնակալ արբիտրի դերում:²

ՀՀ գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի համաձայն քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության հիման վրա:

Կողմերը և գործին մասնակցող այլ անձինք օգտվում են ապացույցներ ներկայացնելու, դրանց հետազոտմանը մասնակցելու հավասար իրավունքներից, ինչպես նաև գործին անձինք պետք է ապացուցեն իրենց պահանջ(ներ)ի կամ առարկությունների հիմքում

¹ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ.Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 84:

² Տե՛ս նույն տեղում և Шишкин С.А. Состязательность в гражданском и арбитражном судопроизводстве. Городец, М., 1997, էջ 23-35:

դրված փաստերը:¹

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությունը ևս պարտավորեցնում է գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի ապացուցել իր վկայականչած փաստերը (ՔԴՕ 48-րդ հոդվ. 1-ին մաս): Հակառակ դեպքում՝ դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմը (ՔԴՕ 48-րդ հոդվ. 6-րդ մաս):

Մրցակցության սկզբունքը ապահովում է փաստական և ապացուցողական նյութերի ամբողջականությունը, որոնց առկայությունը գործող հանգամանքների հաստատման կարևորագույն պայմանն է:

Մրցակցության սկզբունքի էությունը հիմնականում հետևյալում է.

- դատարանի գործողությունները կախված են հայցվորի պահանջներից և պատասխանողի առարկություններից. դատարանը գործը քննում է կողմերի հայտարարած պահանջների ծավալով,

- ապացուցողական միջոցների օգտագործման հնարավորության ազատություն,

- յուրաքանչյուր կողմ ապացուցում է փաստեր, որոնք ընկած են պահանջի և առարկության հիմքում,

- դատարանը կարող է առաջարկել կողմերին ներկայացնել լրացուցիչ ապացույցներ²:

Հայ դատավարագետ Ռ.Գ. Պետրոսյանը նույնպես մրցակցության էությունը բնութագրում է նշված հատկանիշներով՝ բացառությամբ թվարկված առաջին հատկանիշի:³ Համաձայնվելով պրոֆեսորի հետ՝ պետք է նշել, որ ընդունելով առաջինը՝ որպես մրցակցության էությունը բնութագրող հատկանիշ, կխախտվեն մրցակցության և տնօրինչականության սահմանները:

¹ Տե՛ս և Васильев С.В. Гражданский процесс. Учебное пособие. Харьков: Одиссей, 2007, էջ 44-45:

² Տե՛ս և Васильев С.В. Гражданский процесс. Учебное пособие. Харьков: Одиссей, 2007, էջ 45:

³ Տե՛ս և Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 86:

Մրցակցային դատավարության բուն էությունն այն է, որ արդարադատությունը իրականացվում է մրցակցության հիման վրա:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը նույնպես պահանջում է, որ յուրաքանչյուր կողմին տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր գործը այնպիսի պայմաններում, այդ թվում՝ ապացույցներ ներկայացնելու, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի էականորեն նվազ բարենպաստ վիճակում: Այս հարցին է անդրադարձել նաև Վճռաբեկ դատարանը իր մի շարք որոշումներում¹:

Հարկ է նշել, որ դատավարական մրցակցության հիմքը վիճելի նյութաիրավական հարաբերության մասնակիցների շահերի բախումներն են: Այսինքն՝ հենց նյութաիրավական շահերի բախումներն են, որ դատարանում առաջացնում են մրցակցություն: Եվ վերջապես, դատավարության մրցակցային ձևը նպատակաուղղված է գործով փաստական հանգամանքները և արդարությունը բացահայտելուն:²

Մրցակցության սկզբունքի էությունը ցայտուն կերպով իր դրսևորումն է ստացել նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ: Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը, համաձայն նույն օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ ապացույցները ներկայացնում են գործին մասնակցող անձինք, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասը ամրագրում է, որ գործին մասնակցող անձը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել գործին մասնակցող կամ չմասնակցող այլ անձից, որի մոտ այն

¹Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 0351/02/08-(ՇԴ) քաղաքացիական գործով 31.10.2008 թ. և ԵԿԴ/0016/02/09 քաղաքացիական գործով 03.12.2010 թ. որոշումները:

²Տե՛ս Завадская Л.Н. Гражданский процесс: в схемах с комментариями. М., 2010, էջ 14:

գտնվում է, իրավունք ունի տվյալ ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ՝ դիմելու դատարան: Միջնորդությունում պետք է նշվեն ապացույցը, գործի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքները, որոնք կարող են հաստատվել այդ ապացույցով, ինչպես նաև ապացույցի գտնվելու վայրը, եթե այն հայտնի է:

Մրցակցության սկզբունքը գործում է դատավարության բոլոր փուլերում: Սակայն առավել շատ մրցակցությունը դրսևորվում է դատաքննության փուլում¹, որտեղ կողմերը և գործին մասնակցող այլ անձինք իրավունք ունեն մասնակցելու ապացույցների հետազոտմանը, հարցեր, բացատրություններ տալու, գործի քննության ընթացքում ծագող բոլոր հարցերի վերաբերյալ ներկայացնելու իրենց փաստարկները և այլն:

Ի տարբերություն գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի 10-րդ հոդվածը ամրագրում է, որ քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է գործին մասնակցող անձանց մրցակցության հիման վրա, բացառությամբ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի: Ակներև է, որ օրենսդիրը ի տարբերություն գործող օրենսգրքի՝ նախագծում առանձնացրել է մրցակցության սկզբունքը իրավահավասարության սկզբունքից (վերջինս ամրագրելով Նախագծի 8 հոդվածում): Համամիտ ենք օրենսդրի հետ այն հարցում, որ Նախագծով առանձնացվել են մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքները: Իհարկե, մրցակցության սկզբունքի իրացման հիմքում իրավահավասարությունն է, քանի որ մրցակցել հնարավոր է միայն իրավահավասար պայմաններում, հավասար դատավարական միջոցների իրացմամբ, այնուամենայնիվ, կարծում ենք, նշված երկու սկզբունքները տարբեր են իրենց սահմաններով և բովանդակությամբ:

Նախագծի վերլուծությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ օ-

¹ St' u Васильев С.В. Гражданский процесс. Учебное пособие. Харьков: Одиссей, 2007, էջ 45:

րենսդիրը ոչ միայն սահմանում է դատավարության մրցակցային ձև, այլև նախատեսում է ռեալ երաշխիքներ դատավարությունում մրցակցություն ապահովելու համար:

Նախագծի 61-րդ հոդվածով ապացույցները, ինչպես նաև դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդությունները, ներկայացնում են գործին մասնակցող անձինք: Գործին մասնակցող անձը պարտավոր է մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետի ավարտը առաջին ատյանի դատարանի և գործին մասնակցող մյուս անձանց առջև բացահայտել ու հնարավորության դեպքում տրամադրել տվյալ պահին իրեն հայտնի այն ապացույցները, որոնց վրա նա հղում է կատարում՝ որպես իր պահանջների և առարկությունների ապացուցման հիմք:

Դատաքննության ողջ ընթացքը տարվում է՝ մրցակցային ձևով¹: Ասվածը նշանակում է, որ ապացուցման ամբողջ պարտականությունը, ապացուցման ողջ բեռը դրված է հենց վիճող կողմերի (գործի ելքով շահագրգռված անձանց) վրա, որոնց խնդրանքով դատարանը կարող է միայն օժանդակել նրանց:²

Այնուամենայնիվ, ժամանակակից քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքի իրացման գործում առանձնահատուկ դեր է առանձնացված նաև օրինականության ապահովմամբ շահագրգռված դատարանին:

Դատարանը, ապահովելով չեզոք դիրք, օբյեկտիվություն և անաչառություն, գործին մասնակցող անձանց պարզաբանում է նրանց իրավունքները և պարտականությունները, զգուշացնում է դատավարական գործողությունների կատարման կամ դրանք չկատարելու դատավարական հետևանքները, և ամենակարևորը, դատարանն է ստեղծում համապատասխան պայմաններ ապացույցների բազմա-

¹ Տե՛ս Վ. Մ. Шишкин С.А. Состязательность в гражданском и арбитражном судопроизводстве. М., 1996, էջ 23:

² Տե՛ս Վ. Մ. Պետրոսյան Ռ.Գ. ՀՀ Քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 86:

կողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման համար¹: Դատարանը ըստ գործող օրենսդրության, ապացուցելու պարտականություն չի կրում: Ինչ վերաբերում է իրավակիրառ պրակտիկայում արտահայտած այն կարծիքին, որ ապացուցման առարկայի մեջ որոշակի հանգամանքներ մտցնելով կամ կողմի վկայակոչած հանգամանքները գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակից հանելով՝ դատարանը խախտում է մրցակցության սկզբունքը՝ ըստ էության իրականացնելով կողմի գործառույթ, հիմնավորված չի թվում²: Այս հարցին անդրադարձել է սահմանադրական դատարանը իր որոշումներից մեկում, ըստ որի **գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացուցման ենթակա փաստերի որոշումը դատարանի կողմից ամենևին էլ չի նշանակում կողմերի իրավահավասարության կամ մրցակցության սկզբունքների խախտում, առավել ևս կողմերի միջև ապացուցման պարտականության անհավասար բաշխում: Ընդհակառակը, դրանով դատարանը կողմերին ուղղորդում է ապացույցներ ներկայացնել այն փաստերի վերաբերյալ, որոնք կհաստատեն իրենց պահանջներն ու առարկությունները, հետևաբար փաստական հիմք կստեղծեն գործով օրինական (հիմնավոր) վճիռ (որոշում) կայացնելու համար:**³

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է նշել, որ մրցակցության սկզբունքը քաղաքացիական դատավարությունում պատմականորեն ձևավորված, քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերում ամրագրված հիմնարար սկզբունք է, որն ապահովում է դատավարության ընթացքը կողմերի մրցակցության ձևով և ուղղված է գործն ապացույցներով համալրելուն ու հետազոտելուն:

¹ Տե՛ս Կորշուнов Н.М., Мареев Ю.Л. Гражданский процесс. Учебник, 2-е изд, М., 2007, էջ 45:

² Տե՛ս Մեդրյան Ս.Գ. Ապացուցումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., 2011, էջ 80:

³ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 08.12.2009 թ. թիվ ՍԴՌ-845 որոշումը:

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРИНЦИПА СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Вардуш Есаян

*Ассистент кафедры гражданского процесса ЕГУ,
кандидат юридических наук*

Работа посвящена выявлению понятия и сущности принципа состязательности, а также исследованию и анализу вопросов состязательности в процессуальном праве.

Исследования показывают, что принцип состязательности исторически сформировался в гражданском процессе и как основополагающий принцип закреплен в гражданско-процессуальных правовых нормах, что обеспечивает состязательность сторон в судебном процессе и направлен на обогащение процесса доказательствами.

THE NOTION AND ESSENCE OF PRINCIPLE OF THE COMPETIVENESS IN CIVIL PROCEDURE

Vardush Yesayan

*Assistant of the YSU Chair of Civil Procedure,
Candidate of Legal Sciences*

The article refers to the disclosure of the concept and nature of the competitive principle of competitiveness and also to the research and analysis of competitive procedural issues in procedural law.

The researches show that this principle is historically formed in civil procedure and is a fundamental principle of the civil procedural law, which provides trial process in a competitive form and is directed to replenishment the case with evidences and examine it.

Բանալի բառեր – *քաղաքացիական դատավարություն, մրցակցություն սկզբունք, դատարան, ավագույց, մրցակցային ձև, դատարանություն, դատավարական նորմեր:*

Ключевые слова: *гражданский процесс, принцип состязательности, суд, доказательства, форма состязательности, судебное разбирательство, процессуальные нормы.*

Keywords: *civil procedure, principle of competitiveness, court, evidence, competitive form, trial, procedural norms.*